

Xaparrada, V. *xafar* *Xaparrassa*, V. *xaparro* *Xaparrall*, V. *xapar*

XAPARRO com el cast. i port. *chaparro* 'mata baixa i àmplia, d'alzina o altra quercínia', mot pre-romà, germà del basc *txaparr*, -arro, id., i '(home) xaparro', diminutiu de *saparr* 'matoll'. □ 1.ª doc.: 1891, *Dicc. MGadea*; Coromines; *DAG*.

«--- Per la finestra vàrem sentir pujar muntanya amunt el ressò dels tabals i les trompetes del batalló nou: una gent de molt mala anomenada ---: sorruts, gloriosos del vestit i de l'arma que portaven, --- la seva entrada triomfal a la Plaça d'Armes ens donava la sensació d'una fatalitat irreparable. La Força pesada i musculosa avançava *xaparra* tot masegant amb els peus la ròssa humana», Coromines 1898 (*Presons Im.* xi, 99; O. C., 878a18). «*Caparro* [grafiat *japarro*]: la persona petxeta, gruixa i fornida», *Dicc.* de MGadea; *xaparro* *DAG*. i *DOrt.*; «feixuc, mancat de gràcia i d'esveltesa, en el caminar, en les proporcions; per ext.: *El caminar xaparro d'aquell marí*», *DFA*. Al meu pare mateix (i crec que a Ruyra) li havia sentit dir frases com aquesta.

Hi ha d'altres extensions: de l'excursió marina «--- poguérem tornar en terra tot fent bordades a l'atzar del vent ---; en girar l'esguard cap en terra, ni la melancolia del crepuscle pogué temperar --- la contemplació de la vila de Sant Pol --- recordo una corrua de motes blanques com un vol de gavines; després --- es precisaren els colors --- el verd esmeragda dels garrofers, la torre emmerletada de les monges franceses, grisa i *xaparra*, les cáses humils dels pescadors, disposades en lleixes blanquejades de calç, com l'escudeller d'una vella masia», Coromines (*Jardins de St. Pol* II, § 5, 100.4; O. C., 815a20).

Almenys en el P. Val. es conserva en el seu sentit primitiu, vegetal, com a nom de la planta arbòria, i amb el seu collectiu: El Som del *çapàrd*, p. ex., és un dels cims que torregen en la gran esquena de la Serra d'Aitana (Sella, 1963). Del mot castellà i portuguès ja vaig donar detalls a CHAPARRO (*DCEC/DECH*). En el terreny vegetal potser enlloc no el trobaríem tan dens com a l'alt Aragó; p. ex. damunt Araguás del Solano em signaven «un *çapàrd*, que se dice *O Caxicar*» (colle. de *caxico* mena de roure = QUEJIGO). Arimant-nos encara més al domini basc, a Echo, després de descriure'm la «carrasca», afegien que el *çapáño* és «una c. más aspra» 'més aspra de mena'; però serres amunt m'ensenyaren una *çapáña*, com a nom d'un altre grup dintre la família de les fagàcies (a què pertany la divisió de les quercínies): «yé un fau más crecido que una fagarrina» (1966).

En basc vivia *txapar* (amb article *txaparra*) 'roure petit' a la vall de Roncal, *txaparro* 'touffe, hallier de chène ou de chène vert', '(homme) trapu' en el dial. baix-navarrès, variant de **xapar*, que és el diminutiu regular del basc b.-nav. *sapar* (art. *saparra*) 'matissar', lab. i b.-nav. *sapbar* 'tanca d'arbustos'; amb els seus derivats bisc. *saparrote*, guip. *zapparrote* 'regordetes', *saparrondo* «zarzal, cambrón» (Azkue); en efecte es

tracta d'un mot que amb variants s'estén a tot el domini basc i hi consta des dels orígens literaris, car ja figura *sapar(r)* en Leizarraga traduïnt «rubus», «tribulus» (Baix-Nav., mj. S. xvi) i en Axular: Mitxelena (*BSVAP* XIII, 500).

Sovint, pertot, les nocions de 'bosquet', 'matoll', 'tanca viva' i 'alzinoi, rouret' s'expressen amb el mateix mot, a conseqüència de la propensió dels alzinois a créixer cap als costats, en forma semblant a un matoll: cast. *árbol achaparrado* «el árbol bajo y extendido». Cf. Schuchardt, *Bk. und Rom.* vi (1906), 37-38; i *ZRPh.* xxiii, 200; Gavel, *RIEB* xii, 159; Rohlf, *ZRPh.* xlvii, 400; i el meu *DCEC/DECH*, on deixo altres detalls i bibliografia.

DERIV.: *Xaparral* supra. *Xaparrassa*. *Xaparrui* [M. Gadea; P. Tirado]. En *xapàssi*, -assa (sabata) i *xapot* 'matusser' hi ha confluència de XAPAR i derivats amb els de *xaparro*.

Xaparró, castellanisme inadmissible per *xàfec* (o *xapallada*) *Xape!* (*Canyissaes*, 112) o *xap!* i encara més *çap!* (*Procés Olives*, 291) l'usen en alguns punts per esquivar el gat (cf. cast. *zape!*) *Xapejar*, V. *xapa* i *xop*

XAPELLET, adaptació del fr. ant. *chapelet* 'espècie de garlanda d'adorn, o escapulari' (avui 'rosari'), derivat de *chapel*, -peau, = CAPELL. □ 1.ª doc.: 1398, *BMetge*.

«Els --- cascun jorn troben guises novelles --- adés porten caperó en lo cap, adés tovallola; adés *xapellet*, adés vel; adés paternostros, adés correja; adés capell de vebre, adés barret», *Somni* (iv, *NCL.*, 155.2). «Portava en lo cap una garlanda o *xapellet*, e era tot ruxat de aygua-ROS» (*Eiximplis*, rec. Ag. II, 177).

També es va usar *xapeu*, adaptació del fr. ant. *chapeau* (nominatiu de *chapel*, avui *chapeau*): al·ludint al que li havia posat el Papat en pretendre investir-lo rei de Catalunya-Aragó, i llançar contra la nostra terra una guerra imperialista, pseudo-croada, els nostres posaren a Carles de Valois el motiu de 'rei del xapeu': «--- dien que vós vos fets nomenar rei d'Aragó—. E ell dix que així era veritat --- respòs-li: —A bona fe, bell frare, vós sòts rei del *xapeu*; que del reialme d'Aragó vós jamés no n'haurets punt; que nostre avonclo lo rei d'Aragó, n'és rei e senyor ---», Muntaner (§ 103, *Casac.* III, 23.30); *pescar al xapeu* (*BDC* XIV, 68); *xapeuer* (*CRos*, *DAG.*). Del fr. mod. *chapeau*, ve *xapó* com a terme del joc de billar.

Xapescar argot, 'fugir, escapar-se'. MLWagner (*Notes Ling. sur l'Argot Barc.*, 103) suggereix que resulti d'un encreuament entre *escapar* i el gitano *xalar* 'fugir, anar de pressa', d'origen índic; també caló cast. CHAPESCAR [1884]. Coromines observant el parlar dels malfactors que la policia colonial havia barrejat amb els presos polítics tancats a Montjuïc, comunicava a Massó i Torrents, en una sèrie de mots d'ells: «*chapesquent* que ve -l gànguil (guillent que ve el municipal)» (carta del 15-II-1897, veg. *Diaris i R. de*